

PİYASA REKABETİNİN DAYANILMAZ GÜCÜ

Yazan: Israel M. KIRZNER *

Çeviren: Ferhat Başkan ÖZGEN **

Avusturyan iktisat ekolüne göre, piyasa sürecinin temel özelliği, girişimci insan faaliyetlerinin birbirini etkilemesidir. Girişimciler, piyasada kâr fırsatlarını araştırma ve yakalama uğrunda, hayalci ve yaratıcı bir şekilde hareket ederler. Böylesi girişimci vizyon davranışları sonucunda, piyasaya sunulan ürünlerin fiyatları ve miktarları, sistematik olarak, denge değerlerinde gerçekleşmeye zorlanır.

Bu makalede, temel olarak, bu girişimci sürecin rekabetçi karakterine dikkat çekmeğe ve devletin anti teknelci politikaları hakkında bazı noktaları açıklığa kavuşturmaya çalışıyoruz. "Rekabetçi" sıfatını kullanan ekonomistlerin uzun zamandan beri başına dert olmuş bazı can alıcı bulanıklıklara dikkat çekerek başlamalıyız. Yarım yüzyılı aşkın bir zaman önce, F. A. Hayek tarafından tanımlanan bu problem, Hayek ve diğerlerinin cesur gayretlerine rağmen, hâlâ iktisatçıların ve kamunun kafasını karıştırmaya devam ediyor.

Rekabetin Anlamı

Klasik iktisat teorisinde, rekabet kavramı, "piyasada fiyatları ve ürün kalitesini etkileyebilecek herhangi bir gücün yokluğu" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Rekabetçi bir piyasa, hiçbir firmanın tek başına piyasa gücüne (market power) sahip olmadığı piyasadır. Kavramın bu şekilde kullanılmasının mantıklı bir açıklaması, mantıklı bir yönü vardır. Rekabet, monopolün tersi gibi görülür. Monopol, potansiyel müşterilerin başka yerlerde daha avantajlı şartlar aramalarına cesaret edebilecekleri kaygısı taşımadan, birilerinin, fiyatı belirleme gücüne sahip olması olarak tanımlanır.

Bu yüzden, rekabetin, böylesi monopol gücünün olmadığı yerlerde, piyasalardaki durum anlamına geldiği kabul edilebilir. Tam rekabet (perfect competition), katılımcıların ürün fiyatı ve kalitesini etkileme güçlerinin olmadığı piyasalardaki durum anlamına gelir. Böylesi mükemmel bir durum (tam rekabet), hepimizin de düşünebileceği gibi, tamamiyle gerçek dışıdır, yoktur. Fakat bu, kesinlikle baş belası bir güçsüzlük değildir. Herşeyden önce, "tam rekabet durumu", iktisatçılar tarafından gerçekliğin bir tarifi olarak görülmez. Fakat, (a)Gerçek piyasaları anlamak için faydalı bir teorik çerçeve olarak; (b)tam rekabetçi etkinlik ideali ile birlikte düşünüldüğünde, gerçek dünyanın nihai kaynak dağılımı açısından

* Israel Kirzner., "The Irresistible Force of Market Competition", *Ideas on Liberty*, March 2000, pp:11-14.

** Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Mali İktisat Anabilim Dalı

yetersizliğini değerlendirmek için kullanılacak bir mükemmeliyet kıstası olarak, anlaşılabilir. Tam rekabetin bu modeli, klasik iktisatta, arz ve talep kanunun özü olarak görülür ve modern anti tekel politikası içinde, endüstri yapısının tam rekabet idealinden uzaklaşmasına engel olmak için, devleti rekabeti koruma, destekleme gayreti içine yönlendirir. Her ne kadar, Avusturya okulu için, rekabet terimi, hem piyasaların nasıl işlediğini anlamada hem de endüstri yapısı ile ilgili kamu politikalarını formüle etmede, tamamiyle farklı anlama gelse de, Avusturya ekolü, rekabetin klasik anlamını yalnızca yararsız bulmaz, aynı zamanda gerçekte, iktisadi anlamı içinde, yanıltıcı olduğunu da düşünür. Avusturya ekolü için, hiçbir girişimcinin piyasa fiyatlarını ve ürün kalitesini etkileme imkanına sahip olmadığı bir ideal durumu taklit etmeye çalışmak, rekabetçi piyasa sürecini felce uğratmaya çalışmaktan başka bir şey değildir.

Avusturya ekolü, rekabetçi piyasayı, hiçbir katılımcının piyasa gücüne sahip olmaması olarak değil, hiçbir katılımcının piyasaya girişte piyasa dışı engellerle karşılaşmaması olarak algılar, tarif eder. "Piyasa dışı engeller" kavramı ile, daha çok, devlet engelleri, sınırlandırmaları kastedilir ve bu kavram, piyasaya girişte cesareti kıran yüksek üretim maliyetleri... gibi kavramlardan ayrı olarak kullanılır. Yüksek üretim maliyetleri, bir piyasada, rekabet dışı elementleri oluşturmaz, rekabet dışı unsurlardan değildir. Bir piyasaya girmek demek, bir kimsenin bu giriş ekonomik olarak cazip bulması durumunda piyasaya girmek demektir. Yoksa, ilgili üretim maliyetlerini üstlenmeden, piyasaya girebilmek zaten söz konusu değildir. Avusturyan ekole göre, üretim maliyetleri, piyasaya girme ve girmemeye karar verirken, göz önüne alınacak çok önemli bir unsur değildir.

Yani, eğer hiçbir katılımcı, onu, yeni rakiplerinin piyasaya girmesine karşı koruyacak bir ayrıcalığa sahip değilse, işte bu durum, aslında rekabetçi bir durumdur. Avusturyan bakış açısıyla, serbest piyasaların başarısı, giriş özgürlüğüne, yani ayrıcalığın yokluğuna bağlıdır. Çünkü onlara göre, arz ve talep kanunun temelinde, bu anlamıyla giriş özgürlüğü (rekabetin çok önemli olduğu giriş özgürlüğü) yatar. 20. yüzyıl anti tekel politikalarının, kesinlikle zararlı ve rekabetçi girişim piyasası sürecine engel olucu şekilde görülebilmesi, rekabet terimine atfedilen bu anlamdan kaynaklanır.

Anlambilim ve İçerik

Rekabetin anlamı ile ilgili anlaşmazlık, kesinlikle anlambilim (semantic) ile ilgili bir anlaşmazlıktır. Bu anlam karmaşasıyla birlikte -aslında ekonomistler olarak bizi çok ilgilendirmese de, nihayetinde yanlış anlamaya meydan vermeyecek yeni terimler bulunabilir-

piyasanın işleyişi ile ilgili de derin bir anlaşmazlık vardır. Klasik görüş, rekabeti mevcut durum olarak görür ve rekabet kavramının piyasanın amaçlarını başarma süreci ile ilgisi olmadığını düşünür.

Öbür taraftan Avusturyanlar için önemli olan, piyasa sürecidir ve klasik ekonominin, tam rekabetçi (perfect competitive) olarak gördüğü güçsüzlük durumundan bir ayrılma, bir sapma olmaksızın, piyasa süreci hayal edilemez, var olamaz. Avusturyanlar için, rekabetçi sıfatı, piyasa sürecinin en önemli özelliğini ifade eder.

Diğer yandan, terimin Avusturyan bakış açısı içinde olan girişimci hareketler, kesinlikle rekabetçi olarak görülür; klasik bakış açısı içinde olan piyasa sürecindeki tehlikeli adımlara ise, anti rekabetçi, monopolistik ve etkin piyasa ideali uğruna elimine edilmesi gereken hatalar olarak bakılır. 20. yüzyıl iktisadındaki bu düşünce karışıklığının bir sonucu olarak, görünürde piyasaların rekabetçiliğini destekleme niyetindeki hükümetler, geleneksel rekabetçi stratejilerden etkilenerek, pek çok hareketleri, yasa dışı ilan etme ve kökünü kurutma zorunluluğundaymış gibi görülmüştür. Anti teknelci politika seti içindeki tipik araçlara kısa bir bakış, bu Avusturyan eleştiriyi açıklamaya yardım edebilir.

Anti Tekel Politikasının Bazı Araçları

Birleşmeleri Engelleme Anti teknel politikası, şimdiye kadar, geleneksel olarak, birleşmeleri uygun görmemiş, sık sık yasaklamıştır. Klasik görüşe göre bunun ardındaki mantık, açık ve akla yatkındır. Klasik görüşe göre, iki rakip firmanın yerini bir büyük firmanın alması, ancak piyasa rekabet derecesinde bir azalmayı ifade eder. Buna göre iki daha az güçlü firma, bir daha çok güçlü firma ile yer değiştirmektedir.

Fakat, Avusturyan bakış açısına göre, diğer firmaların pazara girişi olmazsa ve girişler yapay olarak engellenmezse, böylesi (bu şekildeki) bir merger (birleşme), başlı başına girişimci bir harekettir ve rekabetçi bir davranıştır. Tıkanmalar, piyasa rekabetinin, en uygun firma büyüklüğünü sağlama ve üretimde en düşük maliyetlere ulaşma rolünü ifa etmesine engel olur. Tek bir firma bütün endüstriye mal arz etse bile, Avusturyan terminolojiye göre, bu endüstriye yeni girişlerin potansiyel tehdidine ve ikame mallar üreten endüstrilerin rekabet tehdidine rağmen, firma ayakları üzerinde tutunabiliyorsa, bu endüstri hâlâ rekabetçidir.

Ortak Fiyat Belirleme Faaliyetlerini Yasa Dışı İlan Etme Bir grup güçlü firma, fiyatları yüksek tutma yönünde aralarında anlaşabilirler. Endüstriyi kartelize etmek (monopolleştirmek) ve firmalar arası rekabeti yok etmek amacıyla, tüketicileri daha fazla ödemeye zorlayabilirler. Bu nedenle, anti teknel politikası, böylesi fiyat tuzaklarını (price

collusion) önlemeye yönlendirilmelidir. Fakat Avusturyan perspektifte, konular tamamen farklı bir açıdan ele alınır. Ortak fiyat belirleme amacının, firmalar arası rekabeti felce uğratabileceği yerlerde bile, böylesi tuzaklar, Avusturya ekolüne göre, kendi kendine rekabetçi bir adımdır. Çünkü, pazara girişe karşı yapay engellemelerin yokluğunda, böylesi tuzaklar, daha düşük fiyattan mal satmayı teklif ederek kâr sağlayabilecek durumda olan yeni girenlerden kaynaklanan, rekabet tehdidiyle yüz yüze kalmak olarak değerlendirilebilir. Fiyatın ne zaman çok yüksek (aşırı yüksek) olduğunu, kimse bilemez. Yalnızca, pazara girişler veya pazara girişlere yönelik potansiyel tehditlerin varlığı, ulaşılabilecek en düşük fiyat düzeyini getirebilir. Girişler açık olduğu sürece, daha yüksek fiyatları sürdürmeyi arzulayan hileci firmalar, daha düşük fiyatların sürdürülebilir olduğu duruma geçişi sağlayacak yeni girişlere, istemeyerek de olsa, kapı aralamak zorunda kalabilirler. Böylesi yeni girişler olmazsa, daha düşük fiyatların sürdürülebilir olduğu rekabetçi bir dünyada, hileci firmalar, maliyet yapısının, bu yüksek fiyatları dikte ettiğini (gerektirdiğini) iddia edebilirler ve yüksek fiyatları bu şekilde meşrulaştırma yoluna gidebilirler.

Aşırı fiyat indirimlerine engel olma Klasik perspektiften görünen şey, büyük firmaların geçici olarak fiyatları düşük tuttukları yerlerde, rekabeti elimine edici açık bir stratejinin izlenmesi gereğidir. Bu yüzden, daha küçük rekabetçi firmalar, endüstri dışına itilir ve ondan sonra, fiyatlar ani olarak yükselebilir. Dikkatli teorik ve tarihi analizler, bu tür bir stratejinin uygulamadaki başarısı ve geçen yüzyılda Amerikan ekonomisinde uygulanan klasik iddiaların geçerliliği konusunda, derin kuşkular öne sürmüşlerdir. Fakat, devletin bu şekildeki fiyat indirimlerini sınırlamaya yönelik girişimlerini reddeden Avusturyan görüş, bu analizlere dayanmaz. Giriş yapay olarak sınırlanmadığı sürece, Avusturya ekolünün itirazı, monopol pozisyonlarının olduğu yerlerde bile, aşırı, kasıtlı fiyat indirimlerini benimser ve bunu rekabetçi sürecin bir parçası olarak değerlendirir. Bu, yeni bir potansiyel rekabetin başlangıcı olarak görülebilir.

Hiç kimse, rekabeti önleyen bir fiyat indiriminin ne zaman monopol kurma niyetinde olduğunu bilemez. Üstelik, giriş özgürlüğünün varlığında, monopol kurma girişimleri bile, başlı başına rekabetçi bir adımdır. Ekonomik gücün, tüketicileri daha yüksek fiyatlara maruz bırakmak amacıyla kullanılabileceğini kimse inkar edemez. Fakat rekabet, tüketicilere daha iyi hizmet sunmayı sağlayabilirse, o zaman daha yüksek fiyatlar, kendi içinde, tek başına tüketicilere daha iyi hizmet sunmayı sağlayacak yeni girişleri teşvik edecek kârlı bir yol olarak düşünülebilir.

Karşı Konulmaz Piyasa Rekabeti

Bizim anti tekel tavırlara karşı aşırı özet bakış açımız, belki, genel Avusturyan tezi teyit etmeye yeterli olabilir. Serbest piyasanın dayandığı güçlü girişimci rekabet sürecini teşvik eden şey, tüketicilere hizmet sunarak nasıl kâr edilebileceğini bilen kişilerin piyasaya giriş özgürlüğüne sahip olmasından başka bir şey değildir. Burada, girişi serbestleştirdiğimiz zaman, girişin serbestleştirilmesinin, rekabetçileri piyasaları monopolleştirme gayretinden uzaklaştıracağı gibi bir iddia yoktur. Onlar öyle yapma girişiminde bulunabilirler (rekabetçiler piyasaları monopolleştirme gayretinde olabilirler) ve kesinlikle onların gayretleri, tüketicileri mükemmel tam bilginin (perfect knowledge) var olduğu bir sistem içindekinden, çok daha kötü bir duruma sürüklemek yönünde olabilir. Avusturyan görüş, mükemmel bilginin olmadığı böylesi durumlarda, böylesi zamanlarda, tüketicilere nasıl daha iyi hizmet sunulabileceğini anlamak için, rekabetçi-girişimci sürece güvenmemiz gerektiğini söyler. Rekabet ismi altında bu süreci engellemek, sosyal etkinliği mümkün kılacak yönetime engel olmak demektir. Engelleme ve önleme, tüketicilerin lehindeki en iyi niyetlerden kaynaklansa bile, evrensel tam rekabet modeline uymayan ve piyasaları güçsüzlüğe iten girişimci adımları engelleyerek, hükümet, gerçek rekabetçi süreci felce uğratma eğiliminde olmaktadır.